

1. Основоположник неокласичної філософії – Кант.

Одним з найбільших розумів людства, основоположником неокласичної філософії є Імануїл Кант (1724 - 1804) — воістину титанічна фігура. Саме з його зайнялася зоря філософії Новітнього часу.

Не тільки у філософії, а й у конкретній науці Кант був глибоким, проникливим мислителем. Розроблена ним гіпотеза походження Сонячної системи з гігантської газової туманності дотепер є однією з фундаментальних, наукових ідей астрономії. Крім того, він висунув ідею розподілу тварин один по одному їхнього можливого походження, а також ідею родинного походження людських рас.

Філософські погляди Канта істотно мінялися в міру його духовного розвитку. Якщо до початку 80х рр. XVIII в. його цікавили головним чином природничонаукові питання, то потім його дух занурюється в так названу метафізичну, загальнофілософські, проблеми буття, пізнання, людини, моральності, держави і права, естетики, тобто всієї системи філософії.

Людина, етика і право від альфа й омега усього філософського навчання великого мислителя.

Про буття і пізнання. Кант вважав, що рішення таких питань філософії, як проблеми буття людини, душі, моралі і релігії, повинне передувати дослідження можливостей людського пізнання і встановлення його границь. Необхідні умови пізнання закладені, відповідно до Канта, у самому розумі і складають основу знання. Вони те і додають знанню характер необхідності загальності. Але вони ж суть і не перехідні границі достовірного знання. Відкидаючи догматично прийом пізнання, Кант вважав, що замість нього потрібно взяти за основу інший — метод критичного філософствування, що складає в дослідженні прийомів самого розуму, у розчленовуванні загальної людської здатності знання й у дослідженні того, як далеко можуть простиратися його границі. Кант розрізняв сприймані людиною явища речей і речі, як вони існують самі по собі. Ми пізнаємо світ не так, як він є насправді, а тільки так, як він нам є. Нашому знанню доступні тільки явища речей (феномени), що складають зміст нашого досвіду: світ пізнається нами тільки у своїх виявлених формах. У результаті впливу “речей собі” на органи почуттів виникає хаос відчуттів. Ми приводь” цей хаос у єдність і порядок силами нашого розуму. Те, що ми вважаємо законами природи, насправді є зв'язок, внесений розумом у світ явищ, тобто наш розум пропонує закони природі. Але світові явищ, відповідає незалежна від людського із сутність речей “речі в собі”: абсолютне пізнання їхній неможливе. Вони для нас тільки ноумени, тобто зрозуміла, дана в досвіді сутність. Кант не розділяв безмежної віри в сили людського розуму, називаючи цю віру догматизмом, принципової обмеженості людського пізнання він бачив визначений моральний зміст: якби людина була наділена абсолютним знанням, то для нього не було б ні ризику, ні боротьби при виконанні морального боргу.

Кант був переконаний, що ідеї простору і часу людині відомі раніше сприйняття. Простір і час ідеальні, а не реальні, тобто не особлива, самостійна реальність. Почуттєві враження зв'язуються між собою за допомогою суджень, в основі яких лежать категорії, тобто загальні поняття, а вони, по Канті, суть “чисто логічні” форми, що характеризують тільки рої мислення”, а не його предмет. Категорії дані людині до всякого досвіду, тобто **апріорі**. У своєму навчанні про пізнання Кант велике місце відводив діалектиці: протиріччя розглядається їм як необхідний момент пізнання. Але діалектика для Канта лише гносеологічний принцип, вона суб'єктивна, тому що відбиває протиріччя не самих речей, а тільки протиріччя розумової діяльності. Саме тому, що в ній протиставляються зміст знань і їхня логічна форма, предметом діалектики стають самі ці форми.

У логічному аспекті теорії пізнання Кант ввів ідею і термін “синтетична сила судження”, що дозволяє нам здійснити синтез розуму і даних почуттєвого сприйняття, досвіду.

Кант ввів уяву в теорію пізнання, назвавши це коперніканським переворотом у філософії. Наші знання — не мертвий зліпок речей і їхніх зв'язків. Це духовна конструкція, зведена

уявою з матеріалу почуттєвих сприйнять і каркаса апіорних логічних категорій. Допомога уяви людина використовує в кожній ланці своїх міркувань. До своєї характеристики людини Кант додає: ця істота, наділення продуктивною здатністю уяви. Але будучи великим конструктором, уява не всемогутня. Логічний каркас категорій, по Канті, апіорний. **Трансцендентальна філософія** це, по Канті, не теорія “уроджених ідей”, оскільки в такому випадку вони були б позбавлені пізнавальної сили. Людина, що приступає до пізнання, уже має сформованими до нього пізнавальними формами. Кант розрізняє апіорний і апостеріорне (на основі досвіду) походження понять і категорій. Обое ці джерела дозволяють уяві і мисленню здійснювати збагнення сущого.

У своїй теорії пізнання Кант часто розглядає і власне антропологічні проблеми. Він виділяє в пізнанні такий феномен духу, як трансцендентальна апперцепція, тобто єдність свідомості, що складає умову можливості всякого пізнання. Ця єдність є не результат досвіду, а умова його можливості форма пізнання, що корениться в самій пізнавальній здатності. Кант відрізняв трансцендентальну апперцепцію від єдностей характеризуючого емпіричне Я і складного комплексу станів, що складається у віднесенні, свідомості до нашому Я як його центрові, що необхідно для об'єднання всього різноманіття, даного в досвіді й утворюючому змісті всіх переживань Я. Це геніальна ідея великого мислителя:

Канта справедливо критикують за те, що він відмовляється визнати адекватність нашого знання речам. Відповідно до Канта, ми знаємо тільки явища — мир речей, самих по собі, нам недоступний. При спробі осягнути сутність речей наш розум впадає в протиріччя. Варто сказати: у міркуваннях Канта є частка правди, тому що пізнання і справді невичерпне. Це нескінченний процес усе більш і більш глибокого проникнення в об'єктивну реальність, а вона нескінченна. Але це не дає підстави відриватися світ явищ від світу “речей у собі”. Між ними немає непрохідної прірви. Нехай навіть, по Канті форми і створюються цілком творчістю духу, усе-таки важко допустити, щоб предмети, до яких постійно застосовуються ці форми, не офарблювали них у свій власний колір. Адже тією чи іншою мірою сутність “речі в собі” так чи інакше висвічується в явищі, При цьому ми не повинні забувати, що наші знання, при всій їхній глибині, все-таки в цілому відносні. Скрупульозно розробляючи свою концепцію про “речі в собі”, Кант мав на увазі, що в житті виду, у нашому відношенні до світу і людини є такі глибини, такі сфери, де наука неспроможна. Прикладом цього є, зокрема, поведінкові акти людини, його вчинки, що відповідають принципів детермінації, причинної залежності. Але, по Канті людина живе в двох світах. З одного боку, він частина світу, де усе детерміновано, де характер людини визначає схильності, пристрасті й умови, у яких він діє. Але з іншої, крім цієї емпіричної реальності в людини є ще надточуттєвий світ “речей у собі”, де неспроможні привідні, випадкові, незбагненні й імпульси, що ні непередбачаються, у самої людини, ні збіг обставин, що ні диктує волю моральний борг. Звідси Кант робить висновок: воля і є і її немає. Це вірно. Таке протиріччя Кант іменує антиномією волі. Він говорить і про інші антиномії, наприклад про антиномії кінцевого і нескінченного. У результаті він дійде висновку: Бог — “абсолютно необхідна сутність”. Щиро вірити в Бога — значить бути добрим, значить бути взагалі істинно моральним.

Про людину. Фахівці (саме по творчості Канта) вважають доцільно починати виклад філософії цього мислителя з його навчання про людину. Кант виклав свої погляди по питанню в книзі “Антропологія з прагматичної точки зору”. Головна її частина підрозділяється на три розділи відповідно до трьох здібностей людини: пізнанням, “почуттям задоволення і невдоволення” і здатністю бажання. Людина, по Канті — це “самий головний предмет у світі”. Над всіма іншими істотами його піднімає наявність самосвідомості. Завдяки цьому людина являє собою індивідуальність, тобто особистість. З факту самосвідомості випливає егоїзм як природна властивість людини. Егоїзмові Кант протиставляє напрям думок, при якому людина розглядає своє Я не як увесь світ, а лише частина його. Людинознавство — це в сутності разом з тим є світоведення. Мислитель

вимагає приборкання егоїзму і повного контролю розуму над щиросердечними проявами особистості. Він підкреслює продуктивну силу уяви. По Канті, одна справа коли ми самі викликаємо і контролюємо наші внутрішні голоси інше — коли вони без заклику є до нас і керують нами: отут уже в наявності ознаки щиросердечних відхилень або схильності до них.

Але природу душі Кант не вважав об'єктом наукового пізнання, опис щиросердечних явищ — не справа природознавства.

Кант порушує питання: чи може людина мати представлення і не усвідомлювати їхній? Такі представлення, відповідно до Канта, є темними”. Але їхня роль велика у творчості. У повному мороці свідомості може протікати такий складний процес, як художня творчість. Уявіть собі, говорить Кант музиканта, що імпровізує на органі й одночасно розмовляє з людиною, що коштує поруч нього; один помилковий рух, невірнo узятa нота — і гармонія порушена. Але цього не відбувається, хоча граючий не знає, що він зробить у наступну мить. Розум часом не в змозі позбутися від впливу представлення навіть у тих випадках, коли вважає їх безглуздими і намагається протиборствувати їм. Так, наприклад, обстоїть справа із сексуальним почуттям, коли від пристрасті каламутиться розум. На великій карті нашої душі, говорить Кант, освітлені тільки деякі пункти —и ця обставина може збуджувати в нас подив перед нашою природною істотою, адже якби якась вища сила сказала: так буде світло!”, те це відбулося б без найменшого сприяння нашої сторони. Перед нашими очима відкрилося б як би пів-світа (якщо, наприклад, ми візьмемо письменника з усім тим, що він має у своїй пам'яті).

Кант аналізує такі здібності людини, як талант геній. Талант до винаходу і відкриття — це вищий рівень дарування. Такий геній.

Аналізуючи суть людини, Кант розглядає природу почуттів. Наприклад, почуття задоволення в загальному сприяє життю. Але в людини на тваринний інстинкт насолоди накладена моральна і культурна вузда. Кант говорить: один спосіб задоволення є в той же час культура, а саме, збільшення здатності випробувати ще більше задоволення — таке задоволення від наук і образотворчих мистецтв, інший же спосіб — виснаження, що робить нас усе менш здатними до подальшої насолоди.

Говорячи про необхідність самовдосконалення людини, його душі Кант підкреслює: “Розвивай свої щиросердечні і тілесні сили так, щоб вони були придатні для всяких цілей, що можуть з'явитися, не знаючи при цьому які з них стануть твоїми”.

Моральне навчання і проблема релігії. Кант негативно відносився до мнимої моралі, заснованої на принципах корисності діяльності, на інстинкті, зовнішньому авторитеті і на різного роду почуттях. Ні розсудливість, ні уміння ще не складають моральності. Як говорив Соловйов, аналізуючи моральні ідеї Канта, людина, з технічною спритністю вдало діючий у якій-небудь спеціальності або розсудливо улаштовує своє особисте благополуччя, може, незважаючи на це, бути зовсім позбавлений морального достоїнства. Таке Достоїнство приписується лише тому, хто не тільки які-небудь приватні і випадкові інтереси, але і все благополуччя свого життя безумовно підкоряє моральному боргові або вимогам совісті. Лише така воля, що бажає добра заради нього самого, а не заради чого-небудь іншого, є чиста, або Добра, воля, що має мета сама в собі. Її правило, або моральний закон, не будучи обумовлений ні якою зовнішньою метою, є категоричний імператив, що виражає абстрактний обов'язок.

“Надходь тільки відповідно до такої максими, керуючись якої ти в той же час можеш побажати, щоб вона стала загальним законом . надходь так, щоб ти завжди відносився до людства й у своїй особі, і в особі всякого іншого так само, як до мети, і ніколи не відносився б до нього тільки як до засобу”.

Маючи у виді саме категоричний імператив, Кант із пафосом говорить:

“Дві речі наповняють душеві всі новим і наростаючим подивом і благоговінням, чим частіше, ніж триваліше ми міркуємо про них — зоряне небо треба мною і моральний закон у мені”.

Кант призиває: визнач себе сам, переймися свідомістю морального боргу, впливай йому завжди і скрізь, сам відповідай за свої вчинки. Така квінтесенція кантовської етики, строгої і безкомпромісної. Саме борг перед людством наперед своєю совістю змушує нас поводитися морально.

У філософії Канта моральне злитно з ідеєю релігійного, божественного. По Канті, відповідно до ідеалу віри, церква є загальне і необхідне моральне єднання всіх людей. Вона являє собою царство Боже на землі. З погляду релігійного розвитку людства в історії, панування морального мирозладдя в земному, почуттєвому житті, є вище благо. При цьому в досвіді ідеал церкви перетворюється в емпірично з'ясовні форми, що виступили в історії.

Заперечення божественного існування, відповідно до Канта, цілковитий абсурд. “Космологічний доказ, як здається, — писав він, — настільки ж старо як і людський розум. Воно так природно, так переконливо і до такого ступеня здатно розширювати коло міркувань разом з розвитком наших поглядів, що воно повинно буде існувати доти, поки у світі залишиться хоч одна розумна істота, схильне взяти участь у цьому шляхетному розгляді, щоб пізнати Бога з його створінь”.

Ідея права і держави. Кант розробив філософське навчання про право і державу, а також про відносини між державами, тобто міжнародному праві.

У своєму навчанні про право Кант розвивав ідеї, висунуті французькими просвітителями. Це насамперед визнання необхідності знищення усіх форм особистої залежності, тверджень особистої волі і рівності всіх людей перед законом, ліквідації всіх юридичних привілеїв. Юридичні закони він виводив з моральних, а ті й інші носили в нього апіорний характер, підкорялися чистому практичному розумові.

Кант визначає держава в широкому змісті як об'єднання безлічі людей, підлеглих правовим законам. У кожній державі існують три влади, тобто об'єднана воля в трьох особах: верховна влада в особі законодавця, виконавча влада в особі правителя (що править відповідно до закону) і судова влада в особі судді (присуджаючого кожному своє відповідно до закону). Законодавча влада може належати тільки об'єднаній волі народу. Тому що всяке право повинне виходити від неї, вона неодмінно повинна бути не в змозі надійти з ким-небудь не по праву.

У своєму навчанні про державу Кант розвивала ідеї Ж.Ж. Руссо, зокрема ідею народного суверенітету. Джерелом суверенітету він вважав не народ, а монарха, заперечуючи право судити главу держави, що “не може надходити не по праву”. Дотримуючись теорій Вольтера (прихильника освіченого абсолютизму). Кант визнавав право на вільне висловлення своєї думки, обмежуючи його, однак, необхідністю цивільної і політичної покори владі, без чого немислимо саме існування держави: “Міркуйте скількох завгодно і про що завгодно, але коріться”.

Підходячи до державного устрою історично, Кант вважав, що воно не може залишатися незмінним: ті або інші форми правління існують доти, поки вони необхідні. Республіка — це єдиний правовий державний лад, якого відрізняється міцністю: тут закон не залежить ні від якої окремої особи. Щира республіка, по Канті, є система, керована уповноваженими депутатами, обраними народом.

В поглядах на відносини між державами Кант виступав проти неправового стану цих відносин, проти панування на міжнародній арені права сильного. Вихід з такого стану він бачив у створенні рівноправного союзу народів, за який — робити допомога державам при нападі ззовні. Існування такого союзу — застава життєздатності людства в цілому.

Невід'ємною частиною усієї філософської системи Канта є ідея вічного світу. Хоча цю ідею сам він вважав нереалізованою, однак думав, що союз держав може наблизити

людство до здійснення такого ідеалу. Погляди Канта на проблеми війни і світу пронизані ідеями гуманізму. Він різко негативно відносився не тільки до самої війни, але і до постійної підготовки до неї: тягар озброєнь часто робить світ більш важким, чим сама війна. Спроба європейських держав досягти рівноваги в області озброєнь Кант назвав найчистішою химерою, “подібно будинку Свіфта, що був побудований з таким строгим дотриманням усіх законів рівноваги, що негайно звалився, як тільки на нього сіл горобець”.

Наука про право, писав він, є частина філософії. Вона повинна тому розвинути ідею, що представляє собою розум самого предмета.

Цікаво, що Кант звертає свій погляд на Схід, убік гігантської Російської імперії, де народ позбавлений елементарних прав (кріпосне право), і задається питанням: “Не має бути чи нам ще одна революція, що здійснить слов'янське плем'я?” Що це? Пророцтво генія!?

Про кінець усього сущого. Коли Кантові було 70 років (цей вік він вважав своїм творчим розквітом), він написав статтю в “Берлінському щомісячнику” (червень 1794 т.), помітивши, що читати її “смутно і смішно”. У той час, можливо, це було “і смішно”, а от нині — це “не смішно”, а смутно і повинно бути попередженням для всього людства. Ця стаття — зразок іронічної і меланхолійної філософської публіцистики, що має в наш час особливу актуальність і глибокий моральний зміст. Ідея кінця всього сущого породжена в міркуваннях не про фізичний, а про моральну сторону справи. У статті говориться про кінцеву мету людського буття, або, скоріше, про долю всього людства. Якщо ця мета виявляється недосяжною, то в очах простих людей “створене буття втрачає зміст, як спектакль без розв'язки і задуму”. По іронічному, але прозорливій думці Канта, кінець усього сущого може бути троякого роду: 1) природним, відповідним моральним цілям божественної мудрості; 2) надприродний — під впливом причин, нашому розумінню недоступних; 3) протиприродний, котрий “ми викличемо самі внаслідок неправильного розуміння кінцевої мети”.

На закінчення необхідно підкреслити, що Кант уплинув на розуми всього мислячого людства: багато філософських напрямків, школи і навчання так чи інакше сходять до нього. Його ідеї, піддаючи постійному осмисленню і переробці, продовжують своє плідне життя. Геній цього мислителя, виражений у його утворах, — це такий храм духу, повз якого не проходив і не може пройти жоден з тих, кому дорога широка мудрість. І.В. Гете уловив у кантовських антиноміях “шахрайську іронію”, з яким Кант те переконує читача в чому-небудь, то призиває взяти під сумнів свої ж положення. Гете говорив і так: коли прочитаєш сторінку Канта, почувашь, що увійшов у світлу кімнату.

2. Метод та система Г.Гегеля.

Вищим досягненням німецької класичної філософії з'явилася філософія Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля (1770-1831).

Світовий розум і абсолютна діалектика. За словами В. Соловйова, Гегель може бути названий філософом по перевазі, тому що з усіх філософів тільки для нього одна філософія була усі. В інших мислителів вона їсти старання досягнути зміст сущого, у Гегеля ж, навпроти, саме суще намагається стати філософією, перетворитися в чисте мислення. Інші філософи підкоряли свій умогляд незалежному від нього об'єктові: для один цей об'єкт був Бог, для інших - природа. Для Гегеля, навпроти, сам Бог був лише філософствує розум, що тільки в зробленій філософії досягає і своєї власної абсолютної досконалості. На природу ж у її незлічимох емпіричних явищах Гегель дивився як на свого роду “луску, що скидає у своєму русі змія абсолютної діалектики”. Гегель розвив навчання про закони і категорії діалектики, вперше в систематизованому виді розробив основні принципи діалектичної логіки. Кантівській “речі в собі” він протиставив діалектичний принцип: ость виявляється, явище істотне. Гегель, вбачаючи в житті природи і людини іманентну силу абсолютний, рушійний світовий процес і розкриваючий себе в ньому,

затверджував, що категорії суть об'єктивні форми дійсності, в основі якої лежить “світовий розум”, “абсолютна або “світовий дух”. Це — діяльний початок, що дав імпульс до виникнення і розвитку світу. Діяльність абсолют ідеї полягає в мисленні, мета — у самопізнанні. У процесі самопізнання розум світу проходить три етапи: перебування абсолютної ідеї, що самопізнає, у її власному лоні стихії чистого мислення (логіка, у якій ідея розкриває се зміст у системі законів і категорій діалектики); розвиток ідеї у формі “інобуття” у виді явищ природи (розвивається сама природа, а лише категорії); розвиток ідеї в мисленні історії людства (історія духу). На цьому останньому етапі абсолютна ідея повертається до самої себе й осягає себе формі людської свідомості і самосвідомості. Ця позиція Гегеля відбиває його панлогізм (від греч. *pan* — всі і *logos* — думка, слово), що сходе до Б. Спінози і тісно зв'язаного з визнань буття Бога. За словами Гегеля, “половинчата філософія відокремлює від Бога, щира ж філософія приводить до Бога”. Дух Бога, по Гегелю, не є дух над зірками, за межами світу, але Бог присутній скрізь. У своїх працях Гегель виступає як біограф світового духу. Його філософія не претендувала на передбачення того, що почне в майбутньому цей дух: про його дії можна довідатися лише після їхнього здійснення, філософія не в змозі передбачати майбутнє.

Величезна заслуга Гегеля полягає у встановленні у філософії і загальній свідомості щирих і плідних понять: процесу розвитку, історії. Усе знаходиться в процесі, — не існує ніяких безумовних границь між різними формами буття, немає нічого окремого, не зв'язаного з усім. Філософія і наука придбали у всіх сферах генетичний і порівняльний методи.

Філософські погляди Гегеля пронизані ідеєю розвитку, вважав, що неможливо зрозуміти явище, не усвідомивши всього шляху, що воно зробило у своєму розвитку, що розвиток відбувається не по замкнутому колу, а поступально від нижчих форм до вищих, що в цьому процесі відбувається перехід кількісних змін у якісні, що джерелом розвитку є протиріччя: протиріччя рухає світом, воно є “корінь усякого руху і життєвості”, складає принцип усякого саморуху. У філософській системі Гегеля дійсність представлена як ланцюг діалектичних переходів.

Однак гегелівська філософія перейнята глибоким внутрішнім протиріччям. Що ж це за протиріччя? Метод, розроблений Гегелем, спрямований на нескінченність пізнання. Оскільки ж об'єктивною основою його є абсолютний дух, а метою -самопізнання цього абсолютного духу, остільки пізнання звичайно, обмежено, тобто система пізнання, пройшовши цикл пізнавальних ступіней, завершується останньою ступінню — самопізнанням реалізацією якого є сама філософія Гегеля. По Гегелю його філософська система — вище одкровення людського і божественного духу, останнє й остаточне слово всесвітньої історії філософії.

Розум в історії. Пошуки цього розуму привели Гегеля до виявлення історичної закономірності, у якій реалізується діалектика необхідного і випадкового. Як розгортається ця діалектика в реальному історичному процесі? Відповідно до Гегеля, історія розвивається не як автоматичний процес; історія людства складається з дій окремих людей, кожний з яких прагне реалізувати свої власні інтереси і мети. Пафос гегелівського розуміння історії полягає у твердженні активності людини, тому що ніщо велике не відбувається без пристрасті. Однак у результаті дій людей, що переслідують свої мети, виникає щось нових, відмінне від їхніх первісних задумів, з чим у своїй подальшій діяльності люди змушені вважатися як з об'єктивною передумовою. Так, по Гегелю, випадковість стає необхідністю. У цьому нескінченному діалектичному процесі їхнього взаємного переходу здійснюється те, що Гегель назвав хитрістю історичного розуму. Вона полягає в “ діяльності, що опосередковує, що, давши об'єктам діяти один на одного відповідно їх природі і виснажувати себе в цьому впливі, не втручаючи разом з тим безпосередньо в цей процес, усе-таки здійснює лише свою власну мету”

Тому розум у Гегеля з'являється як над індивідуальне, всесвітньо-історичний початок,

що здійснюється в історії як розвиток світового духу, або абсолютної ідеї. Вся історія власне кажучи, історія думки, історія саморозвитку розуму. Звідси історія у своїй основі виявляється логічним процесом, суть логічної реалізації логіки. У цьому виразився загальнопанлогічний погляд Гегеля. Ціль всесвітньої історії, по Гегелю, полягає в пізнанні світовим духом самого себе. У цьому пізнавальному процесі він проходить ряд конкретних ступіней, втілюючи в понятті народного духу (що полягає в єдності конов; державних установ, мистецтва, релігії і філософії). Носієм світового духу є щораз дух якогось одного конкретного народу, у той час як інші народи вже пройшли етап свого найвищого розквіту, вичерпавши свої можливості, і хиляться до заходу, а інші ще тільки народжуються, знаходячи по історичних масштабах, у дитячому віці. Відповідно до Гегеля, розум в історії здійснюється таким чином, що кожний одержує право внести свою лепту в процес висхідного самопізнання світового духу. Але процес цей не хаотичний. Гегель установлює чіткий критерій періодизації всесвітньої історії, яким є прогрес у свідомості волі. Йому відповідають чотири етапи в цьому сходженні: східний світ; грецький світ; римський світ; німецький світ. У східних народів не було волі; вільним визнається лише один — деспот, тому воля тут — сваволя, розгул пристрасті, з однієї сторони іншої — сліпа покора як характерна риса народного духу: Греко-римському світові властивий наявність волі, але вона усвідомлювалася лише в обмежених межах — для деяких. Тому державний устрій грекоримського світу не виключало рабства. Але народний дух грецького і римського світів мав різну орієнтацію. Якщо для грецького світу характерним було здійснення принципу “прекрасної індивідуальності”, то для римського — “абстрактної загальності”. Повна воля, по Гегелю, знайшла втілення лише в німецьких народів, що у своєму історичному розвитку, успадкувавши плоди Реформації і Французької революції, досягли загальної цивільної політичної волі. Таким чином, відповідно до Гегеля, всесвітня історія є утілення волі в реальному житті народів, що представляє собою великий хід світового духу по своєрідних ступінях безперервного історичного процесу. Дійсну історію Гегель зв'язує з державно-правовою організацією життя народу, а прогрес у бік розумного державного устрою — з історичним прогресом узагалі. “У наявному бутті народу субстанціальна мета полягає в тому, щоб бути державою і підтримувати себе в якості такого. Народ без державного устрою (нація як така) не має власне ніякої історії, подібно народам, що існували ще до утворення держави, і тим, що ще і понині існують як дикі нації”. В остаточному підсумку Гегель прагнув обґрунтувати думку, що саме німецький народ, що нібито вже установив розумний державний устрій і є дійсний носій всесвітньо-історичного прогресу. Таким чином, історія, представлена як саморозвиток світового духу, є вищий етап об'єктивно-ідеалістичної філософії. Слід зазначити, що в рамках ідеального, держави Гегелем знімається антиномія волі і необхідності. Держава, по його представленню, є божественна ідея в її земній оболонці, ціль всесвітньої історії, де воля одержує свою об'єктивність, розумна необхідність, світовий дух знаходять у ньому своє здійснення. Тут розумне затверджує себе як необхідне субстанціональне; воля стає загальною, об'єктивною вимогою, а людина — воістину невольним, оскільки він визнає це необхідне як закон і впливає йому як “субстанція нашого власного існування”.

Сила гегелівського генія дала йому можливість проникнути в розуміння глибокої сутності праці і його значення для становлення людини і суспільства. Лише шляхом праці, відповідно до Гегеля, людина створює засобу для задоволення своїх потреб. Так виникають економічна система і відносини. Вони ж у свою чергу лежать в основі соціальної диференціації людей.

Отже, свою концепцію філософії історії Гегель вибудовує на основі принципів історизму, об'єктивності (закономірності) і монізму, що склали золотий фонд скарбниці світової філософії.

Подібно тому, як Абсолютний розум царює у світі, Гегель духовно царював у Німеччині, залучаючи і захоплюючи своїми лекціями і працями. Він царює і понині у світовій

філософії. Його критикують, але його вивчають і перед ним схиляються, як перед найбільшим генієм. Він входить у четвірку самих великих мислителів в історії людства: Платон, Аристотель, Кант і Гегель. Його добутки складні для читання. Але якщо поглибитися в цю безодню геніальних думок, то від читання важко і навіть неможливо відірватися. У туманності його викладу раз у раз блискають золото і діаманти найглибших і найтонших думок, а вони скоряють. Не можна не оцінити думка Гегеля, що він любив повторювати усе своє свідоме життя: “Я говорю завжди — прагнете до сонця, друзі, щоб незабаром поспіло щастя людського роду”.

1. Постгегельянство Фейєрбаха.

Людвіг Фейєрбах (1804—1872) — німецький філософ, творець одного з варіантів антропологічного матеріалізму. У молодості — учень і жагучий шанувальник ідей Г. Гегеля, згодом — його непримиренний критик, особливо поглядів Гегеля релігії. Будучи матеріалістом, він відстоював принцип сходження від матеріального до ідеального, тобто він розглядав ідеальне як щось похідне, від визначеного рівня організації матеріального. Парадокс, однак, полягає в тому, що Фейєрбах, будучи матеріалістом, не вважав себе матеріалістом.

Фейєрбахові імпонувала ідея “реальної людини, що відчуває”. Характерною рисою його матеріалізму був антропологізм, що полягає в розумінні людини як вищого продукту природи, розгляді людини в нерозривній єдності з нею. Природа - основа духу. Вона ж повинна стати основою нової філософії, покликаної розкрити земну сутність людини, якого так наділила почуттями і розумом і психіка якого залежить тілесної організації, володіючи разом з тим якісною специфікою, незвідної до фізіологічних процесів. Однак природна” сторона в людині Фейєрбахом гіпертрофувалася, а соціальна — недооцінювалася.

З усіх людських почуттів Фейєрбах виділяв почуття любові, маючи у виді моральну любов. Не вникаючи в усі тонкості гносеології, він зосередився на проблемі моральної суті релігії, що знайшло своє вираження в його основній праці “Сутність християнства”.

Вихідним пунктом поглядів Фейєрбаха є ідея, виражена в концептуальному афоризмі: “Не Бог створив людину, а людина створила Бога”. Таємницю християнства Фейєрбах вбачав в об'єктивному вимірюванні людиною своїх сил, додавши їм потойбічний, відчужений від самої людини зміст. По Фейєрбахові, релігія не просто продукт людського нещастя, як думали деякі автори. Вона має безліч достоїнств: у релігії не можна не бачити розпорядження до побожного відношення людини до людини, у першу чергу до піднесеного почуття взаємної любові.

Зосередивши на людині, на його почуттях дружби і любові, афористично яскраво характеризуючи любов, зокрема в шлюбних відносинах, Фейєрбах прагнув саме на цих морально-психологічних початках створити теорію творення суспільства, у якому царювали б любов і справедливість. Видимо, цим порозумівається те, що він вступив у ряди соціал-демократичної партії і проповідував ідеали соціальної справедливості, чим і підкупив своїх спочатку закоханих у його ідеї К. Маркса і Ф. Енгельса.

На закінчення необхідно сказати, що німецька класична філософія — це величезне досягнення в області філософії, досягнення, значимість якого важко переоцінити. Ми розглянули філософські ідеї кожного мислителя, що дозволяє побачити всі основні риси видатної індивідуальності. Разом з тим весь період розвитку класичної філософії з'являється як цілісний процес, що включає в себе взаємодія і протиборство різних концепцій, а також їхній взаємовплив.

